

УДК 821.161.2-92.09

Кириленко В. А.

МИКОЛА ХВИЛЬОВИЙ ЯК ПРОДОВЖУВАЧ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ В УРСР У 1920-х РОКАХ

У статті розглянуто публіцистику Миколи Хвильового 1920-х рр. у контексті розвитку української філософії національної ідеї. Досліджено ідейні перегуки з Дмитром Донцовим та іншими авторами.

Ключові слова: памфлети Хвильового, психологічна Європа, азійський ренесанс, месіанізм, українська ідея.

Микола Хвильовий тайфуном пронісся українськими 1920-ми рр.: тогочасна літературна дискусія, на вістрі якої перебувала постать Хвильового, і дотепер збуджує думку дослідника та й будь-якої освіченої людини, що звертається до цієї теми. Якось таїна, якось незбагненність ховаються за самовбивчою полемікою Хвильового не з опонентами із літературного цеху, а з усією владою – її силою, її ідеологією, її новими старими звичками. Словом, з усією практикою радянського комунізму, для встановлення якого в Україні сам письменник доклав значних зусиль.

Заради яких ідей робив такі одчайдушні кроки Хвильовий? І хоча про це написано немало, спробую дати свою відповідь на поставлене питання, рівно як і з'ясувати, чи явище, що отримало назву «хвильовізм», є лише феноменом літературної полеміки 1920-х рр., а чи потрібно все ж таки говорити про нього як про невід'ємну частину української філософії національної ідеї.

Безумовно унікальними у творчості Хвильового є його памфлети. Видатний український літературознавець Юрій Шевельов визначає три етапи у написанні Хвильовим памфлетів – 1925–1926, 1927–1928 та 1930 рр. [5, с. 290]. У ці періоди з'явилися «Камо грядеши?», «Думки проти течії», «Апологети писаризму».

Орієнтація на «психологічну Європу», «Геть від Москви!», «романтика вітаїзму», «азійський ренесанс», «майбутнє за молодого нацією та класом», – ось лише дециця гострих, контраверсійних, шокуючих ідей і гасел цих памфлетів. Піком гостроти полемічного пошуку місця України у нових реаліях «всесоюзного міщанства» стали 13-й памфлет зі збірки «Апологети писаризму»

під назвою «Московські задрипанки» та «Україна чи Малоросія?», що побачили світ 1926 р.

В «Україні чи Малоросії?» Хвильовий позначає два різних світи: європейський (український) та азійський (російський). Саме уособленням другого «світу» і є те, що письменник називає «Малоросією», із її традиційною старосвітщиною, «захланністю» та мавпуванням усього «великоросійського». Головне, проти чого повстає Хвильовий, – це принципове духовне позадняцтво, яке культивували і його «колеги»-інтелектуали з партійно-письменницького цеху. Слово «колеги» тут, безумовно, беремо у лапки, бо протягом усього творчого життя боровся Хвильовий із тими місцевими «інтелектуалами», які, по суті, не йшли далі перекладу українською мовою чергових літературно-філософських настанов ЦК партії.

Хвильовий жив думкою, як сказали б сьогодні, про інтелектуальне лідерство України. Причому не в межах ССРСР, а за європейським каноні і у цілій Європі. У цьому сенсі під гаслом орієнтації на «психологічну Європу» ми розуміємо необхідність верифікації українського «світосприймання», як принципово європейського, та залучення українського літературного (а у випадку Хвильового – літературно-політичного) дискурсу до загальноєвропейського інтелектуального контексту. Це ж, своєю чергою, потребувало вільного обігу, імплементації модерних європейських ідей, інтуїцій і концептів до українського інтелектуального поля.

Як в умовах більшовицького авторитаризму можна було вільно дискутувати про Шпенглерову теорію культурно-історичних типів чи, скажі-

мо, обговорювати «фашистську мужню цілісність», яка «мусить бути ближчою нам від рідної розляпаної психіки» [4, с. 459]? А саме про все це Хвильовий писав. Писав із притаманною тільки йому особливою експресією, зятятістю, що місцями переходила у відверту світоглядну войовничість.

«Азіятський ренесанс» повинен базуватися на європейських культурних цінностях, на цінностях старої Європи: «Культурні досягнення західноєвропейського пролетаріату ми не думаємо скидати з рахунків світової історії» [4, с. 474], – пояснює Хвильовий. Однак активувати ці досягнення та цінності старої Європи зможуть тільки нового типу східні (за Хвильовим читай: українські) «відважні конкістадори», «сильні та цільні» люди, які йдуть у культурному авангарді подій і ведуть за собою маси [4, с. 474].

Простіше кажучи, східний, у розумінні Хвильового – український, комунізм і класичні європейські культурні концепти – це творчо-світоглядні локомотиви нової епохи. При цьому російський комунізм не може бути таким рушієм нового думання, позаяк історично обтяжений імперським месіанізмом і догматичною «старосвітщиною», які не дозволяють московським інтелектуалам по-новому поглянути на реальність.

«Розбити російський месіанізм – це значить не тільки відкрити семафор для експресу радісної творчості, що вітром свого руху починає справжню весну народів, але й звільнити московську молодь від вікових забобонів великодержавництва» [4, с. 464–465], – переконаний Хвильовий.

Саме так: «... звільнити московську молодь». Не більше і не менше. Українці мусять вести перед, вони накидатимуть інтелектуальну моду Москві, а не навпаки, як це завжди було до того. Українці запропонують відкритий інтелектуальний чемпіонат, у якому призом для Хвильового, для його ВАПЛІТЕ, для України є справжня незалежність. Незалежність думки і незалежність держави. Так, держави комуністичної «під блакитним небом загірних комун», але неодмінно незалежної.

Аби довести такий ідеологічно смертельний постулат, Хвильовий жонглює фактами і формами, використовує фігури риторики, які виводять дискусію поза звичні для правовірного комуніста горизонти. Він ніби знущається з опонентів, навмисне заводячи їх «на слизьке», змушуючи їх дискутувати про речі формально зрозумілі, але фактично заборонені: «отже, ми є справді-таки незалежна держава, що входить своїм республіканським організмом в Радянський Союз. ... “Замазувати” самостійність порожнім псевдомарксистом значить не розуміти, що Україна доти

буде плацдармом для контрреволюції, доки не перейде до того природного стану, який Західна Європа пройшла в часи оформлення національних держав» [4, с. 454].

Аби в Україні запанувала духовна Європа, «жидкобородий московський інтелігент» [4, с. 462] мусить бути подоланий як явище. Саме як явище, що масовано наслідуване в Україні і становить оселю буття для «малоросійства». Бо малоросійство – це і є принципова вторинність духу, думки, ідеї; це і є та дія, що завжди підпорядкована виконанню стороннього наказу заради торжества «не своїх» думок.

Змістовне самоприниження – ось, на нашу думку, фундамент малоросійства. Клятва у тому, що на цій землі та у цих людей не може бути власного духовного буття, своєї «інакшості», онтологічної «самості», а існує лише повторення чужого змісту, скерованого на постійне відтворення буття на чужий манер.

Саме у боротьбі з Малоросією як явищем нічевилися долі українських сміливців, які оголосили про право на творення власного українського буття.

«Треба бути послідовним, – писав Микола Хвильовий, – або ми визнаємо національне відродження, або ні. Коли визнаємо, то й робимо відповідні висновки» [4, с. 460]. Яке «національне відродження» приготував українцям новий «російський месіанізм», говорити тепер не доводиться.

Рівнянням на «психологічну Європу» Хвильовий не лише проголосив відхід від «психологічної Москви», а й завдав нищівного світоглядного удару по ідеології, а радше – гаслах «масовізму» та пролетарського просвітництва, які мали стати противагою експансії «хвильовістів» на культурно-ідеологічних фронтах. Не тільки «жидкобородий московський інтелігент», а й доморощений, вічно із «першопрестольної» керований малорос, були оголошені застарілим і непридатним «матеріалом» для будівництва «загірної комуни». Лише по-європейськи творчий, «городський» пролетаріат здатен збудувати нову республіку комун. Але обов'язково і неодмінно дерусифікований – як умова його здатності до культурного будівництва «молодої» нації, а не старого «російського месіанства». Словом, як писав 1933 р. уже після трагічної для Хвильового розв'язки Дмитро Донцов, «була в тім нова відповідь на старі питання хто (зукраїнізований пролетаріат) і що (власне месіанство). На питання – як – теж знаходимо відповідь, радикальнішу, сміливішу і безмежно ширшу від тих відповідей, які намагалися дати “просвітняни”, з якими боровся. Ця відповідь була в однім слові – Європа» [2].

До слова, і Ю. Шевельов у своїй на диво точній статті «Літ Ікара» зробив висновок про сус-

пільний вплив памфлетів Хвильового саме завдяки елементам «месіанства»: «І, як літературні твори, грою своєю образів-символів вони (памфлети. – В. К.) могли мати – і, звісна річ, – мали величезний суспільний ефект. Зокрема, прихованою ідеєю українського месіанізму, нехай обмеженого до мистецтва й культури» [5, с. 308–309].

Прикметно, що «Апологети писаризму», «Україна чи Малоросія?», «Вальдшнепи» Хвильового та «Націоналізм» Донцова з'явилися протягом одного 1926 р. у різних, розділених кордонами частинах України. До того ж і знамениті «Листи до братів-хліборобів» В'ячеслава Липинського, хоча й були написані раніше, вийшли друком також 1926-го. Чому так? Збіг обставин чи якась закономірність?

Переконаний, що це не простий збіг – 1926-го ще жевріла надія на здобуття національної незалежності. Будь-якої: із п'яним смаком «загірної комуни» (як у Хвильового), здобутої «волевым чином» упевненої в обраності своєї місії національної спільноти (як у Донцова), чи раціонально осмисленої, соціально ефективно налаштованої, а отже, життєво, по-людськи, аж до побутового рівня необхідної, як у Липинського.

Комуніст Хвильовий майже одверто заговорив про це, задавши вектор духовного розвитку – «психологічна Європа», яка щойно зазнала трагічної поразки на українських теренах і як політичне явище, і як світовідчуття від безапеляційних і добре озброєних носіїв російської версії марксизму. Українська ідея як ідея (за Хвильовим – орієнтація на «психологічну Європу») увійшла у пряме світоглядне протистояння із філософією «русского мира», що саме набув обертів у реалізації ідеї «Москви як Третього Риму» у новій обгортці російського комунізму.

«В русском коммунизме воля к могуществу оказалась сильнее воли к свободе. В коммунизме элемент империалистический сильнее элемента революционно-социального. Наибольшее отталкивание было у меня именно от этого империалистического элемента» [1, с. 208]. Ці слова Миколи Бердяєва не залишають комуністу Хвильовому жодного шансу на будівництво «революційно-соціальної» «загірної комуни» по-українськи. Ця «комуна», це щастя вільної творчості, ця переможна хода «молодої кляси» не можуть бути українськими – лише новоімперськими. У цьому трагедія Хвильового як пристрасного українця і пристрасного комуніста водночас.

«На віру Аглаї (“Вальдшнепів”) він не перейшов. Але стару стратив цілковито», – сказав про Хвильового Донцов у статті, написаній уже після рокового пострілу 13 травня 1933 р. [2].

І Донцов, і Хвильовий прагнули зкультивувати в Україні найголовніше – українську самість як шлях до відновлення утраченої, деактивованої європейської ідентичності. Культивування фаустівського «індивідуального людського типу», коли розуміти його як «допитливий людський дух», «що його мусимо всі наслідувати» (Хвильовий), та віднайдення втраченої здатності до «волевого чину», притаманного «фавстівським народам» (Донцов), спільні для обох полемістів філософсько-психологічними ключами для розуміння європейського культурного типу. І річ не лише в ознайомленні із Шпенглеровим «Занепадом Європи». Річ у спільному за змістом і концептуальністю прагненні вивести Україну до нових, радикально інакших горизонтів культурного життя, його найвіддаленіших, «нецьогочасних» обріїв.

Такий погляд на українську культуру привів більшовика-переможця Хвильового до вже ледь ним приховуваної ідеї політичної незалежності України. Такий погляд на українську катастрофу 1917–1921 рр. привів колись соціал-демократа Донцова до філософії чинного націоналізму.

Бачимо, що українська ідея і в підрядянській Україні проторувала собі шлях. Не тільки Микола Хвильовий зі своїми памфлетами, «Україною чи Малоросією?» та «Вальдшнепами», а і Павло Тичина, Володимир Сосюра, Сергій Єфремов, Микола Зеров, Лесь Курбас, узагалі усе «розстріляне відродження» усупереч часу й обставинам продовжили рефлексію української ідеї, по суті, забезпечивши сталість ідей Івана Франка часів “Ukraina irredenta”, думок «Братства Тарасівців» і Миколи Міхновського та ніби перегукуючись із іншою, але так само поневоленою частиною України, що якраз дала тоді українству «Націоналізм» Донцова. Полеміка, публіцистика, інтуїція, взагалі доля Хвильового й усієї плеяди тодішнього українського відродження стали відповіддю на нове інтелектуальне, національне та державне поневолення.

Простіше кажучи, ці молоді комуністи виразно відчували себе українцями, а отже, європейцями. Й у боротьбі за «психологічну Європу» та національне відродження вони вдалися до запеклого інтелектуального спротиву.

*Життя ж – це вічна боротьба,
і тільки сильними народами
куються в нації, ідуть
крізь бурі в радісні походи,
торують для нащадків путь –*

так писав Сосюра 1929 р. у поемі «Мазепа» [3, с. 184]. Так думали тисячі українців по обидва боки Збруча. У цих рядках висловлена тодішня філософія української ідеї. Такими самими шляхами щойно перед тим у XIX ст. ішли інші євро-

пейські народи, що боролися за власну незалежність, витворюючи свій дискурс і свої міфи.

Історія філософії національної ідеї в Україні та історія боротьби за національну незалежність – це два розділи однієї великої книги, книги буття українського народу. І ось коли, здавалося б, це буття було вкотре остаточно знищено, на авансцену української інтелектуальної історії вийшли такі, як Хвильовий. Із своїми сумнівами

і суперечностями, але із самозреченим творенням нових українських горизонтів.

Цього їм не вибачено. Однак скарбниця української філософії національної ідеї збагатилась унікальними взірцями пристрасної публіцистики Миколи Хвильового, які не тільки не втратили актуальності, а навіть набули нового сучасного звучання. І в цьому – його непересічна інтелектуальна сила.

Список літератури

1. Бердяев Н. И. Самопознание : Опыт философской автобиографии / Николай Бердяев. – М. : Мысль, 1991. – 320 с.
2. Донцов Д. І. Микола Хвильовий / Д. Донцов // Твори / Дмитро Донцов. – Режим доступу: http://www.dontsov.blogspot.com/2008/05/blog-post_5707.html. – Назва з екрана.
3. Сосяра В. М. Мазепа (уривки з поеми) / Володимир Сосяра // Розстріляне відродження : Антологія 1917–1933 : Поезія – проза – драма – есеї / упоряд. Ю. Лаврінченко. – К. : Смолоскип, 2007. – С. 183–185.
4. Хвильовий М. Вибрані твори / Микола Хвильовий. – К. : Грамота, 2006. – 496 с.
5. Шевельов Ю. В. Літ Ікара / Ю. Шевельов // Вибрані праці : у 2 кн. / Ю. Шевельов. – Кн. 2. – К. : Києво-Могилян. акад., 2009. – С. 287–342.

V. Kyrylenko

MYKOLA KHVYLIOVYI AS A FOLLOWER OF THE UKRAINIAN PHILOSOPHY OF NATIONAL IDEA IN THE USSR IN THE 1920s

The article considers the social and political essays of Mykola Khvyliovyi of 1920s in a context of development of ideological and political traditions of the Ukrainian philosophy of national idea. The ideological concurrences with Dmytro Dontsov and other authors are investigated.

Keywords: Khvyliovyi's pamphlets, psychological Europe, Asian renaissance, messianism, Ukrainian idea.

Матеріал надійшов 28.02.2012.

УДК 1(091)

Юринець Я. І.

БІЛЯ ДЖЕРЕЛ «КРИТИКИ СУЧАСНОЇ БУРЖУАЗНОЇ ФІЛОСОФІЇ» (до історії української філософії радянської доби)

У статті розглянуто процес становлення в 1920-х рр. одного з важливих тематичних напрямів радянської філософської історіографії, пов'язаного із «критикою сучасної буржуазної філософії». Безпосереднім предметом аналізу є інтерпретація ідей феноменології (Е. Гуссерля), психоаналізу (З. Фрейда) та соціології знання (М. Шелера) у працях відомого українського філософа ранньої радянської доби Володимира Юринця (1890–1937).

Ключові слова: радянська філософія, філософські дискусії 1920–1930 рр., філософія в Україні, «критика сучасної буржуазної філософії», Володимир Юринець, феноменологія, психоаналіз, соціологія знання.

Феномен радянської філософії привертає дедалі більшу увагу вітчизняних науковців. Хоч як парадоксально, пов'язані з ним сторінки нашої

нешодавньої історії залишаються не дослідженими, а отже, й не осмисленими сучасною історико-філософською наукою.